

DOI <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2021-25-2-45-61>

УДК 37.091.21:37.015.31:17.022.1:061.2

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-6087-3896>

Тетяна Окушко,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,

Інститут проблем виховання НАПН України,

м. Київ

СОЦІАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО ОРГАНІЗАЦІЙ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНИХ ЗМІН

***Анотація.** В статті висвітлено актуальне для педагогічної науки та практики питання соціального партнерства. Протягом останніх десятиліть партнерство активно використовується у різних сферах життя сучасних суспільств. Зокрема, ідеї соціального партнерства стали широко використовуватися у сфері освіти, організацій громадянського суспільства. На основі аналізу наукових джерел, сучасних підходів, узагальнення, систематизації емпіричних даних з теми дослідження та соціальної практики охарактеризовано сутність соціального партнерства організацій громадянського суспільства, уточнено вихідні положення поняття «громадянське суспільство», «соціальне партнерство організацій громадянського суспільства».*

Означено низку нормативно-правових документів, які регулюють питання соціального партнерства в Україні. Охарактеризовано досвід реалізації соціального партнерства інститутів громадянського суспільства в Україні. Обґрунтовано авторську позицію щодо маркерів успішного соціального партнерства інститутів громадянського суспільства. Окреслено коло існуючих проблем та шляхи подальших наукових розвідок у даному напрямі.

Досягнення мети та завдань дослідження передбачає використання методів теоретичного пошуку, емпіричного та статистичного аналізу для узагальнення даних та узагальнення результатів.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що матеріали можуть бути використані в закладах загальної середньої, позашкільної та вищої освіти, в роботі управлінь у справах роботи з молоддю державних адміністрацій та об'єднаних територіальних громад, громадських об'єднаннях, соціальних службах у роботі з дітьми та молоддю.

***Ключові слова:** громадянське суспільство, громадський простір, суспільні зміни, інститути громадянського суспільства, соціальне партнерство, дитячі та молодіжні громадські об'єднання, учнівська молодь, участь у житті суспільства.*

© **Тетяна Окушко, 2021**

Вступ. Проблема розвитку громадянського суспільства та його інститутів є фундаментальною науковою проблемою, ключовим маркером розвитку людської цивілізації, і наразі відображає реалії громадського життя в умовах глобальних суспільних змін. Громадянське суспільство є суттєвим елементом забезпечення стійкої демократії, події ж останнього десятиріччя в Україні засвідчують кардинальні зміни в його позитивній трансформації.

У Звіті Світового альянсу з підтримки розвитку громадянського суспільства CIVICUS про стан громадянського суспільства за 2020 рік зазначено, що «пандемія COVID-19 загострила, прискорила та стратегічно окреслила ключові глобальні проблеми, які вийшли на

перший план у 2019 році: обмеження громадянських та демократичних свобод, економічна політика, яка спричиняє бідність та нестачу їжі значної кількості людей, обмежене міжнародне співробітництво та нездатність враховувати висновки науки та діяти у разі глобальної надзвичайної ситуації зі зміною клімату та інших катаклізмів. Зазначається, що, сьогодні як ніколи, підвищується роль громадянського суспільства, оскільки воно виховує та мобілізує людей для виходу із кризи як на місцевому, так і глобальному рівні. Наразі особливість виклику полягає не в тому, щоб повернутися до старих шляхів, а в тому, щоб просунути вперед до нового нормального пост-пандемічного світу, який є більш справедливим і рівним, і в якому права широко визнаються [21].

Мета і завдання. Метою статті є з'ясування особливостей соціального партнерства організацій громадянського суспільства у контексті суспільних змін.

Відповідно до мети вирішувалися завдання, а саме: уточнення понять «громадянське суспільство» та «соціальне партнерство організацій громадянського суспільства»; обґрунтування сутності соціального партнерства ОГС та ключових маркерів, за яких відбувається ефективність даного процесу; представлення досвіду ОГС у реалізації ефективного соціального партнерства; окреслення перспектив діяльності дитячих громадських організацій для подальшого розвитку громадянського суспільства.

Методи дослідження. В основу дослідження покладено метод аналізу психолого-педагогічної літератури, веб-простору, соціологічних досліджень, нормативної бази для встановлення вихідних позицій дослідження, тенденцій, взаємозалежних зв'язків; синтезу для поєднання елементів досліджуваного явища та встановлення його складників; порівняльний та описовий методи; статистики для узагальнення та систематизації емпіричних даних, визначення особливостей та закономірностей досліджуваного явища; прогнозування для уточнення та обґрунтування подальших стратегічних орієнтирів.

Вступ. Проблема розвитку громадянського суспільства та його інститутів привертала увагу українських учених у різних аспектах: соціокультурні трансформації демократичної трансформації в Україні (А. Колодій) [4]; громадянське суспільство в Україні: становлення, функціонування, перспективи розвитку (О. Чувардинський) [5]; базові цінності становлення громадянського суспільства (О. Ременець) [7]; дослідження проблеми розвитку громадянського суспільства (А. Кваша) [23]; інституціональні характеристики громадянського суспільства (Г. Філіпчук) [3]; громадський рух як чинник формування

громадянського суспільства в Україні (О. Хуснутдінов) ; взаємодія основних інститутів громадянського суспільства (Т. Гарасимів, Т. Дашо) [13] та ін.

Зазначимо, що поняття «громадянське суспільство» у наукових джерелах представлено широкою полісемією, зокрема: як сфера спілкування, взаємодії, самоорганізації і самоврядування вільних індивідів на основі добровільно створених асоціацій, яка захищена необхідними законами від прямого втручання і регламентації з боку держави і в якій переважають громадянські цінності (А. Колодій) [4]; як простір поза сім'єю, ринком та державою WEF [34]; як сфера стихійно створених соціальних структур, окремих від держави, що лежать в основі демократичних політичних інститутів (Fukuyama) [20, с. 10]; як усі форми соціальних дій, що здійснюються особами чи групами, які не пов'язані з державою та не керуються нею (документи ЄС) [25]; як сфера спонтанного самовиявлення вільних громадян, а також добровільно сформованих ними організацій і об'єднань у всіх галузях життя суспільства та відносин між ними, захищених необхідними законами від прямого втручання і свавільної регламентації їх діяльності органами державної влади (О. Хуснутдінов) [8].

У контексті дослідження цінними є: наукові розвідки з проблеми соціального партнерства у співпраці з некомерційними громадськими організаціями (О. Хуснутдінов [8]; Н. Піроженко [12]; Н. Гетьманцева [9]); міжсекторного партнерства як механізму реалізації соціальної політики В. Звонар [11] – для узагальнення та систематизації основних положень дослідження.

Результати дослідження. Ключовим принципом розбудови громадянського суспільства є відокремленість суспільної життєдіяльності від державної влади. Дані моніторингу CIVICUS засвідчують, що лише три відсотки населення світу живе у країнах відкритого громадянського простору. Зокрема, з 195 країн світу в 20 країнах громадянський простір оцінюється як закритий; у 35 – з наявністю репресій; у 51 – з перешкодами; у 63 – як звужений. Лише у 26 країнах світу громадянський простір вважається відкритим. За оцінками CIVICUS [15], лише 4 % населення світу живе у стабільних громадянських відносинах. Наразі громадянське суспільство відчуває недостатність політичних та громадянських свобод, і ця тенденція продовжує набирати сили. Хоча в Україні показник політичних і громадянських прав за рік (2018-2019) зріс на 2 бали (відповідно 62 замість 60), Україна, тим не менш, залишається в категорії частково вільних країн через корупцію, утиск

меншин та залякування громадських активістів [19].

У широкому сенсі, громадянське суспільство – це система самостійних і незалежних від держави суспільних інститутів, груп та відносин, які покликані сприяти реалізації інтересів індивідів і колективів. Організації громадянського суспільства (ОГС), що складають основу відкритого та демократичного суспільства, покликані не тільки ефективно відстежувати та контролювати дії влади, захищати права людини, а й забезпечувати громадянам просування їх власного голосу у процесі прийняття державних рішень на різних рівнях.

Сучасні реалії глобалізованого світу розширили екосистему громадянського суспільства, яку поповнили соціальні, профспілкові та волонтерські рухи, церкви та релігійні організації, бізнесові та адвокатські товариства, групи у соціальних мережах Інтернет, блогери та інші.

Активні громадські організації та об'єднані групи є провідниками рухів для суспільних змін, включаючи такі важливі для суспільства питання, як громадянські права, гендерну рівність, соціальні гарантії, екологічну безпеку та інші. Наразі серед викликів, на які спрямовується партнерство ОГС, є: охорона здоров'я, зміни клімату, збереження природи, питання миру і безпеки, прикладні питання освіти, боротьба з бідністю, міграційні процеси та інші. Сьогодні весь світ веде боротьбу з COVID-19, що викликало потужне зростання волонтерського руху та активізацію діяльності ОГС.

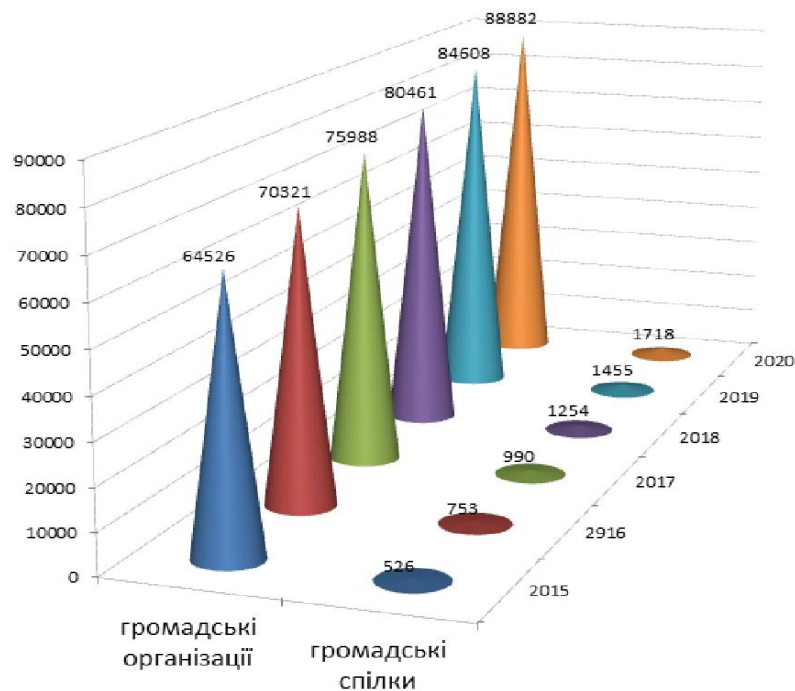
Відтак зазначимо, що досягнення спільної мети, яка знаходить підтримку на всіх рівнях суспільства, є рушієм змін у структурах влади та впливає на розвиток демократії в суспільстві.

Наш науковий інтерес знаходиться у площині розвитку інститутів громадянського суспільства в ракурсі діяльності молодіжних та дитячих громадських організацій, оскільки ця проблематика досліджень й досі залишається недостатньо дослідженою.

Протягом 2019-2020 рр. в Україні спостерігається зростання загальної кількості громадських організацій [14], яке представлено на рис. 1.

Результати загальнонаціональних досліджень та опитувань останніх років свідчать, що довіра людей до громадянського суспільства залишалася досить високою: 51 % респондентів довіряють ОГС (порівняно з 43,4 % у 2018 році), а 70 % довіряють волонтерським організаціям (65,2 % у 2018 році) (Центр Разумкова, листопад 2019); відсоток

громадян, які бачать потребу в громадських організаціях, зменшився з 60 % у 2018 році до 50 % у 2019 році; 20 % респондентів вказали, що громадські організації не потрібні в їхніх містах чи селах (Фонд «Демократичні ініціативи» Ілька Кучеріва спільно з Київським міжнародним інститутом соціології, серпень 2019 року); щодо громадської діяльності громадян – то кожен третій українець (32,8 %) з певною регулярністю бере участь у житті своєї громади, а до діяльності громадських організацій долучається – 16,9 % (загальнонаціональне опитування Програмою «Долучайся!» (USAID/ENGAGE) [28].

Рис. 1. Кількість ОГС в Україні 2015-2020 рр.

Розроблене в Україні законодавче підґрунтя щодо функціонування і розвитку ОГС, а саме: Закони України («Про соціальний діалог в Україні», 2010; «Про громадські об'єднання, 2013); Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016 – 2020 роки), а також забезпечення участі ОГС у демократичних процесах та лібералізації суспільства, сприяло розгортанню соціального діалогу між різними ОГС, створило передумови щодо їх інституційного розвитку і партнерства між ними. Прийняті стратегічні положення мають велике значення, оскільки сприяють налагодженню національного та міжнародного молодіжного співробітництва, проектів співпраці та стратегічного партнерства щодо поширення успішних практик молодіжної роботи;

забезпечення партнерства між молоддю та органами державної влади і органами місцевого самоврядування на всіх етапах формування та реалізації молодіжної політики, спільного проведення оцінювання ефективності рішень і заходів молодіжної політики Законі України «Про основні засади молодіжної політики» [14].

Практика свідчить про недостатню ефективність окремих громадянських організацій на місцях, що зумовило пошук різноманітних форматів партнерської взаємодії та досвіду самоорганізації різноманітних соціальних груп. Соціальне ж партнерство ОГС, на нашу думку, є каталізатором розвитку громадянського суспільства та ефективним механізмом реалізації солідарних дій ОГС на виклики сучасності.

Соціальне партнерство останнім часом стало активно впроваджуватися в Україні у форматі коаліцій ОГС. Прикладом такого об'єднання в Україні став Реанімаційний Паке́т Реформ (2014). Діяльність коаліцій неприбуткових організацій широко використовується у зарубіжному досвіді та впроваджуються в різних сферах, зокрема, в соціальній, особливо щодо вирішення актуальних питань життя різних категорій громадян. Коаліції громадських організацій, благодійних фондів, соціальних структур допомагають вирішити чималу кількість соціальних питань, які залишаються поза увагою органів державної влади. Відповідність програм потребам соціуму є ключовим компонентом будь-якого успішного проєкту ОГС та впливають на громаду, формують довіру до громадськості.

Практика об'єднання ОГС в коаліції поступово входить в суспільне життя України, однак лише третина з усіх ОГС входять до коаліцій, реалізують спільні проєкти та мають досвід партнерства. 63 % респондентів вважають, що утворення сильних об'єднань (асоціацій, рухів) є ефективним впливом на владу. Зокрема, коаліції поєднують співробітництво між організаціями і установами для задоволення конкретних потреб у певній громаді, активніше лобюють інтереси різних соціальних груп в органах державної влади щодо вдосконалення законодавчої бази, ухвалення законів, розроблення та реалізації соціальних програм: екологічних, молодіжного будівництва та працевлаштування молоді, скорочення бідності, піклування про людей з особливими потребами та тих, що опинилися у складних життєвих обставинах, дітей-сиріт та позбавлених батьківського піклування; здорового та безпечного способу життя, надання медичних послуг, оздоровлення, спорту та культури для дітей та молоді, вирішення правових питань, доступу до інформації, толерантності, інфраструктурні коаліції тощо.

Варто виокремити проведену в Україні інформаційну кампанію «Громадянське суспільство та влада: кращі практики співпраці» (Міністерство культури та інформаційної політики, & Український незалежний центр політичних досліджень, & Центр демократії та верховенства права) [26]. Вартують уваги деякі з реалізованих проєктів ОГС у контексті суспільних змін. Зокрема, у Вінницькій області за ініціативою Міністерства соціальної політики України між Вінницькою ОДА та Фондом народонаселення реалізовано проєкт «За життя без насильства», відкрито один із найбільших в Україні притулків для цілодобового перебування осіб, постраждалих від насильства. ГО «Об'єднання переселенців «Спільна справа» за підтримки Вінницької міськради розпочато будівництво будинку для внутрішньо переміщених осіб. ГО «Молодіжна платформа» у Волинській області спільно з Управлінням поліції, Волинською обласною бібліотекою та учнівською радою ЗЗСО №17 реалізовано проєкт «Помічник патрульного» з метою створення безпечного освітнього середовища школи. ГО «Християнська асоціація молодих людей та сім'ї» у співпраці з управлінням соціальних служб для дітей та молоді впроваджено проєкт «Діти – драйвери якісних змін», який спрямовано на особистісний розвиток учнівської молоді, розвитку креативного мислення, відповідальності та самостійності. Коаліцією ГО «На крилах ангелів», ГО «Варта» та платформою «Право на вибір» за підтримки Львівської ОДА було розроблено інноваційну модель супроводу дітей з особливими потребами.

ГО «Одеська мрія» (ГС «Альянс із захисту прав дітей») у 2019 році реалізовано проєкт «Дорожня карта послуг допомоги родинам з дітьми від держави та інститутів громадянського суспільства в Одеському регіоні: нові міста» для підтримки соціально незахищених родин Одещини.

«Агенцією місцевого розвитку територіальних громад Полтавського району» та ГО «Полтава без сміття» за підтримки Новоселівської ОТГ реалізовано екологічний проєкт з раціонального використання ресурсів з охопленням 70 % населених пунктів ОТГ. ГО «Екоклуб», Агентством економічного розвитку м. Вознесеньск, Вознесенької міськради та КП «Водопостачання м. Вознесеньська» за підтримки МЗС Норвегії у межах проєкту «Громади просувають стійкі енергетичні рішення» у 2019 році побудовано сонячну електростанцію 50Квт для водопостачання м. Вознесеньська. Проєкт «Школа безпеки: запобігти, врятувати, допомогти» всеукраїнського дитячого громадського руху «Школа безпеки» у співпраці з Міністерством молоді та спорту України, МОН України, Державної

служби з надзвичайних ситуацій, за підтримки Інституту проблем виховання НАПН України спрямовано на навчання дітей культури безпеки життєдіяльності, мотивування до здорового способу життя, безпечної поведінки, здатність практично діяти в екстремальних ситуаціях.

Не залишилася поза увагою ОГС, молодіжних і дитячих громадських організацій допомога суспільству у боротьбі з пандемією COVID-19. ГО «МрійДій» у співпраці з Миколаївською міськрадою розроблено бренд міста, створено крауд-платформу «Спільнокошт» на допомогу лікарям. Започатковано резервний фонд підприємців на боротьбу з пандемією COVID-19. Як засвідчують результати онлайн-опитування з оцінювання спроможності роботи ОГС в умовах COVID-19, проведеного ГС «Коаліція Реанімаційний Пакет Реформ», 97 % ОГС в Україні продовжували працювати в умовах пандемії [19].

У межах проєкту «#ПЛАСТ ПОРУЧ#Захистимо медиків» НСОУ «ПЛАСТ», київські пластуни організували відправку захисних екранів для лікарів, які боролися з коронавірусною інфекцією. З початку квітня 2020 р. лікарям м. Києва, Чернівців, Івано-Франківська, Черкас, Харкова, Львова, а також розташованих на підконтрольних територіях Луганської і Донецької областей було передано 6170 одиниць медичного обладнання [2, С.17].

Отже, соціальне партнерство допомагає ОГС реалізовувати задуми та найкраще об'єднати можливості соціальних партнерів, що посилює синергетичний ефект спільної діяльності. Узагальнюючи результати наукових розвідок, соціальної практики та враховуючи емпіричні дані нашого дослідження, засвідчимо, *що «соціальне партнерство» слід розглядати як особливу систему взаємодії соціальних інститутів з узгодженням їх інтересів в реалізації певної соціальної проблеми, ключовими ознаками якого є добровільність, діалог, співробітництво, об'єднання ресурсів, солідарність, відповідальність.*

З огляду на зарубіжний та український досвід різноформатного соціального партнерства ОГС та результати нашого дослідження, доцільно обґрунтувати ключові маркери для успішного соціального партнерства, які представлено на рис. 2.

Важливою частиною громадянського суспільства є діти, тому не можна оминати в діяльності ОГС такої важливої складової, як дитячі громадські організації, їх участь у житті суспільства. Партнерство дитячих громадських організацій має широкий формат: насамперед, це заклади освіти різного типу, дитячі та молодіжні громадські організації та

об'єднання. Серед партнерів – органи державної влади (районна/міська держадміністрація, ОТГ, сільська рада, міністерства, управління освітою тощо); батьківські комітети; заклади культури; бізнес-структури, та інколи іноземні партнери. У цьому зв'язку цінним для нашого дослідження стало оприлюднення незалежної доповіді до Ініціативи майбутнього освіти від колективної консультативної групи ЮНЕСКО з питань неурядових організацій з питань освіти 2030 (CCNGO), що відображає сучасні та майбутні світові тенденції та роль ОГС в освітній галузі.

Рис. 2. Ключові маркери соціального партнерства

У контексті освіти як трансформаційної концепції в умовах зростаючих викликів, тенденцій та майбутніх горизонтів, ОГС визначаються як «важливі друзі та партнери» для уряду та інших суб'єктів освіти, покращення середовища для життя громадян та різних форм навчання на рівні громади («Leading SDG 4 - Education 2030») [32].

Протягом останніх років в українському суспільстві відбувався довготривалий діалог за участі представників інститутів громадянського суспільства, представників органів державної влади, політиків, науковців, лідерів щодо діяльності дитячих громадських

організацій, їх діяльності, статусу та необхідності його нормативного уведення до оновлених основних засад молодіжної політики в Україні. Дитячі громадські організації в Україні у 2021 р. набули відповідного статусу в оновлених основних засадах молодіжної політики України, що стало результатом солідарного партнерства ОГС, наукових установ та громадськості. Це надає гарантії та уможливорює подальший інституційний розвиток дитячих громадських організацій, оскільки досвід, отриманий дітьми у процесі участі в їх діяльності, стане важливим набутиим соціальним капіталом для їхнього майбутнього.

Обговорення. Є всі підстави для ствердження, що сучасний глобалізований світ характеризується наявними тенденціями погіршення стану політичних і громадських свобод, що підтверджується висновками J. Kreienkamp [34], яка зазначає, що громадянське суспільство функціонує в умовах «постійного занепаду» світових політичних та громадянських свобод за минуле десятиліття та погіршення свободи ЗМІ у всьому світі.

Водночас, не можемо не погодитись з Green [16], що громадянське суспільство перебуває на роздоріжжі: його характеризує, з одного боку, питання про актуальність, законність та підзвітність урядів та їхніх бенефіціарів, а з іншого – необхідність пристосовуватися до погіршення умов функціонування та посилення тиску з боку органів державної влади, недостатнього формування у суспільстві іміджевих аспектів та цінностей громадянського суспільства, недоліків у діяльності ОГС у зв'язках з місцевими громадами тощо.

Результати нашого дослідження підтверджуються працями О. Ременець [7] стосовно того, що соціально-антропологічними цінностями становлення громадянського суспільства є свобода, справедливість, рівність, солідарність, гідність, концентрацією яких є основна цінність «права людини», які уможливають таку цінність, як «солідарність» і забезпечують соціальну інтеграцію в суспільстві; О. Чувардинського [5], який вважає, що взаємодія держави і громадянського суспільства є одним з найважливіших факторів; Г. Філіпчука [3], який переконаний, що виховання вільної, активної особистості посилює її громадянські цінності, здатність до самостійного мислення, суспільного вибору й дій, спрямованих на процвітання Батьківщини; О. Хуснутдінова [8], який зазначає, що громадський рух відіграє стабілізуючу роль у демократизації суспільства, бере участь у розв'язанні складних соціальних проблем.

Окремо варто виокремити, що основні позиції доцільності участі дітей у житті суспільства і діяльності дитячих громадських організацій зазначено в результатах

проведеного дослідження «CIVICUS» та організації «Save the Children», які, зокрема, вказують на те, що діти мають право та бажання бути залученими до ухвалення рішень, але у багатьох країнах виявлено багато перешкод на цьому шляху. Наголошується, що діти є найважливішою частиною громадянського суспільства, і під керівництвом дорослих має відбуватися налагодження зв'язків між дітьми та політиками, створення умов для реалізації важливих можливостей участі дітей в житті суспільства. Наразі діти повинні мати підтримку в здійсненні громадянських дій та реалізації своїх прав на асоціації, мирні зібрання, висловлювання, доступ до інформації та участь у процесах прийняття рішень відповідно статей 12, 13, 15 та 17 Конвенції ООН про права дитини. Звернемо увагу, що у багатьох країнах громадянське суспільство допомагає забезпечити необхідні послуги для дітей і пропонує дітям широкий спектр можливостей (онлайн та офлайн), де вони можуть збиратися разом, дізнаватися про свої права, ділитися досвідом, навчитися працювати в команді, розвивати уміння для забезпечення своїх прав. Хоча, безумовно, завдання дорослих має полягати в допомозі дітям розуміти демократичні процеси, розвивати культуру прав людини, здатність та готовність брати участь у демократичних перетвореннях, підтримувати позицію дітей ставати активними агентами змін [24].

Наголосимо, що основні положення міжнародних документів збігаються з висновками наукових досліджень лабораторії морального, громадянського та міжкультурного виховання Інституту проблем виховання НАПН України (2015-2020 рр.) [30; 31].

Суголосним нашому дослідженню є Спільна усна заява НУО на 32 сесії Ради ООН з прав людини щодо створення та підтримання безпечного та сприятливого середовища для громадянського суспільства на основі належної практики та отриманих уроків. З огляду на її основні положення щодо створення та підтримки безпечного та сприятливого середовища для громадянського суспільства зазначено, що сильне, різноманітне та незалежне громадянське суспільство – це також простір для дітей. Діти, яких більше 30 % світового населення, мають право бути почутими та брати участь у різних сферах суспільства. У фокусі особливої уваги є створення такого громадського середовища, яке стане доступним для дітей – задля взаємодії з тими, хто приймає рішення на всіх рівнях; надання довгострокової підтримки та ресурсів для громадянського суспільства, включаючи дитячі організації; права людини та громадянська освіта повинні бути інтегровані в навчальні програми та навчальні курси [27].

Поділяючи думку про те, що діти мають бажання брати участь у громадських

процесах, зазначимо, що дорослим необхідно навчати дітей висловлювати свою думку, краще оцінювати ситуації та світ навколо. Водночас важливою є підтримка ініціатив дітей політичними лідерами, потрібні умови щодо залучення дітей до розроблення законодавчих актів, планування та ухвалення рішень. У цьому зв'язку доцільно навести приклад діяльності таких дитячих громадських організацій всеукраїнського рівня, як: ВДГР «Школа безпеки», ВДС «Екологічна варта», які активно долучаються до проведення парламентських та комітетських слухань Верховної Ради України з обговорення законодавчих ініціатив щодо молодіжної політики, реалізації прав дітей та дитячих ініціатив. Зокрема, результати проекту «Молодь за безпечний світ», дитячої громадської організації «Школа безпеки» (травень 2021 року, м. Київ) з безпеки життєдіяльності, що є зразком широкого партнерства ОГС, засвідчили, що участь у таких заходах допомагають дітям та молоді сформувати особистісні якості, як-то: дисциплінованість – 18 %; патріотизм – 15 %; цілеспрямованість – 15 %; рішучість – 15 %; креативність – 14 %; наполегливість – 13 %; героїзм – 10 %. 54 % респондентів зазначили, що участь у заходах допомагають набутти активну життєву позицію – «знаю, вмію, можу». За результатами проекту, яким було охоплено 12000 осіб, було підготовлено 140 волонтерів для продовження діяльності у молодіжних та дитячих громадських організаціях національно-патріотичного-виховання, які навчатимуть надавати домедичну допомогу, сприятимуть отриманню дітьми та молоддю теоретичних знань та практичних навичок щодо дій в екстремальних ситуаціях та порятунку під час стихійних лих [29].

Висновок. Таким чином, можна зазначити, що організації громадянського суспільства мають необхідні ресурси щодо відстоювання колективних інтересів, забезпечуючи механізми солідарної участі у житті суспільства та ухвалення необхідних рішень як негайного реагування на існуючі виклики, так і щодо довгострокових трансформаційних змін.

Соціальне партнерство ОГС створює необхідні передумови у становленні стійкого громадянського суспільства, зокрема, щодо вчасного реагування на виклики сучасності у вирішенні актуальних соціальних проблем. Відсутність механізму взаємодії та соціального партнерства між державною владою та ОГС гальмує демократичні процеси в суспільстві, соціально-економічний розвиток, вирішення нагальних соціальних питань.

Примітно, що ОГС значною мірою стають технологічно більш обізнаними, використовуючи зарубіжний досвід у своїй практиці, платформи соціальних медіа та нові інструменти, проте ще багато питань залишаються не вирішеними. Оскільки основною

формою діяльності коаліцій є проєктна, їх діяльність може бути припинена або зреалізована не повною мірою, (39,9 % організацій вказують на залежність від донорів, спорадичний характер діяльності «від гранту – до гранту»), постає необхідність пошуку альтернативних джерел фінансування, зокрема, впровадження інноваційних технологій фандрейзингу, краудфандингу, інформаційно-комунікаційних тощо.

Для вдосконалення громадянського становлення дітей та молоді наразі необхідною є суттєва підтримка дитячих громадських організацій з боку органів державної влади, зокрема Міністерства молоді та спорту України, Міністерства освіти та науки України, органів місцевого самоврядування. На часі розроблення інноваційних сучасних механізмів інституційної підтримки ОГС, зокрема, найбільш вразливої частини – дитячих громадських організацій. В країні, яка проголошує демократичні принципи, й чималі бюджетні асигнування йдуть на підтримку політичних партій, назріла необхідність розроблення та впровадження механізмів реальної інституційної підтримки ОГС. Упровадження системи 60/20/60 у конкурсне фінансування молодіжних і дитячих громадських організацій має стати необхідною нормою в реалізації основних засад молодіжної політики в Україні.

Питання діяльності коаліцій організацій громадянського суспільства, різноформатного партнерства ОГС потребує ґрунтовного дослідження, обґрунтування теоретико-методичних засад їх подальшого інституційного розвитку та імплементації кращого досвіду.

Список використаних джерел

1. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні. URL: <http://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/gromadyanske-suspilstvo-i-vlada/spriannya-rozvitku-gromadyanskogo-suspilstva/nacionalna-strategiya-spriannya-rozvitku-gromadyanskogo-suspilstva-v-ukrayini-na-2016-2020-roki>.
2. Корнієвський О., Сидоренко Д., Пеліванова Н. Ключові виклики для розвитку громадянського суспільства. Стан розвитку громадянського суспільства в Україні у 2020 році : матеріали щоріч. доп. Київ: НІСД, 2021. 116 с.
3. Філіпчук Г. Громадянське суспільство: освіта, етнокультурна, етнополітика. Чернівці, Зелена Буковина. 2002. 488 с.
4. Колодій А. Ф. На шляху до громадянського суспільства. Теоретичні засади й соціокультурні передумови демократичної трансформації в Україні. Монографія. Львів: Червона Калина, 2002. 408 с. URL: https://political-studies.com/wp-content/uploads/2010/01/Kolodiy_Na_Slyahu.pdf.
5. Чувардинський О. Г. Громадянське суспільство в Україні: становлення, функціонування, перспективи розвитку. Автореф. дис.... д-ра політ. наук. Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2008. 31 с.
6. Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні: загальні тенденції, регіональні особливості. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2014-04/grom_susp-bdf01.pdf.
7. Ременець О. В. Базові цінності становлення громадянського суспільства в Україні. Автореф. дис. канд. філософ. наук. Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. 2011. 16 с.

8. Хуснутдінов О. Я. Громадський рух як чинник формування громадянського суспільства в Україні /державно-управлінський аспект. Автореф. дис... канд. наук з держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. 2003. 20 с.
9. Гетьманцева Н. Д. Соціальне партнерство як спосіб інтеграції інтересів суб'єктів соціально-трудових відносин / Підприємництво, господарство і право. 2016. № 3. С. 82-86. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2016_3_15.
10. Жданенко С. Б. Партнерська взаємодія у процесі становлення громадянського суспільства /соціально-філософський аналіз. Автореф. дис... канд. філософ. наук. Харк. військ. ун-т. 2003. 16 с.
11. Звонар В. П. Міжсекторне партнерство як механізм реалізації соціальної політики (на матеріалах Волинської області). Автореф. дис... канд. екон. наук, НАН України; Інститут демографії та соціальних досліджень. 2008. 20 с.
12. Піроженко Н. В. Механізми становлення та розвитку соціального партнерства органів публічної влади і неурядових некомерційних організацій. Автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Одеський регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. 2007. 20 с.
13. Гарасимів Т. Теорія та практика громадянського суспільства: історико-правовий досвід України. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2017. № 861. С. 11-20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2017_861_4.
14. Про основні засади молодіжної політики: Закон від 27.04.2021 № 1414-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text>.
15. CIVICUS. State of Civil Society Report 2018. Year in Review: Top Ten Trends. URL: https://www.civicus.org/documents/reports-and-publications/SOCS/2018/socs-2018-overview_top-ten-trends.pdf.
16. Green, S. Civil Society at a Crossroads: Exploring Sustainable Operating Models. Washington DC: Centre for Strategic and International Studies. URL: https://hkdepo.am/up/docs/171012_Green_CivilSocietyCrossroads_Web.pdf
17. What is the role Civil Society Organisations in supporting education and knowledge in shaping the society we want? URL <http://en.unesco.org/news/what-role-civil-society-organisations-supporting-education-and-knowledge-shaping-society-we>.
18. Свобода у світі 2021. URL: <https://freedomhouse.org/uk/article/noviy-zvit-globalniy-spad-demokratii-priskorivnya>.
19. Реанімаційний пакет реформ та місцеві коаліції: синергія співпраці. URL <https://www.csi.org.ua/projects>.
20. Francis Fukuyama. Democracy's Future: The Primacy of Culture, Journal of Democracy. Volume 6, Number 1, January 1995. P. 7-14. URL: <https://www.journalofdemocracy.org/articles/democracys-future-the-primacy-of-culture/>
21. Civicus state-of-civil society report overview. Ariadne. June 2021. URL: <http://CIVICUS-State-of-Civil-Society-Report-ENG-OVERVIEW.pdf>; <http://civicus.org/state-of-civil-society-report-2021>
22. Кваша А. С. Розвиток громадянського суспільства в Україні та проблеми об'єктивності його дослідження. URL: http://www.lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/edu_44/fail/ch_1/12.pdf
23. Відповідь на глобальні репресії проти громадянського суспільства (25 вересня 2017 р., аналітична записка). URL: <https://www.ucl.ac.uk/global-governance/news/2017/sep/responding-global-crackdown-civil-society>.
24. Peers and partners: empowering children to take civic action civicus and save the children. URL: <https://www.civicus.org/documents/ProtectingCivicSpaceForAndWithChildren.pdf>.
25. Яка роль організацій громадянського суспільства у підтримки освіти та знань у формуванні суспільства. URL: <https://en.unesco.org/news/what-role-civil-society-organisations-supporting-education-and-knowledge-shaping-society-we>.
26. Громадянське суспільство та влада: кращі практики співпраці». URL: https://cedem.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/ZBIRNYK_ISTORIJ.pdf.
27. Joint NGO Oral Statement on 'Practical recommendations for the creation and maintenance of a safe and enabling environment for civil society, based on good practice and lessons learned. URL: https://esourcecentre.savethechildren.net/node/17245/pdf/HRC32_Oral_Statement_on_OHCHR_Civil_Society

Space – Final/.

28. Результати загальнонаціонального опитування щодо громадського залучення. Програма «Долучайся». 2020. URL: <https://engage.org.ua/ukrainsi-zalucheni-do-hromadskoi-diialnosti-ale-unykaiut-aktyvnoi-uchasti/>.

29. Проєкт «Молодь за безпечний світ» дитячої громадської організації «Школа безпеки»
URL: <http://www.facebook.com/minmolodsport/posts/332945101678614>;
<http://www.facebook.com/www.dms.gov.ua>; <http://kyiv.dsns.gov.ua/ua/Ostanni-novini/21245.html>

30. Формування соціальної ініціативності підлітків у дитячому об'єднанні: монографія. Харків: «Друкарня Мадрид», 2015. 222 с.

31. Особистісно орієнтовані технології національно-патріотичного виховання учнівської молоді в громадських об'єднаннях : метод. посіб. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2018. 198 с.

32. 9th Global meeting of the ccngo-education 2030. URL: <https://en.unesco.org/gem-report/events/2019/9th-global-meeting-ccngo-education-2030-hammamet-tunisia>.

33. Громадянське суспільство. World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org/communities/civil-society>

34. Julia Kreienkamp. Responding to the Global Crackdown on Civil Society. URL: <https://www.ucl.ac.uk/global-governance/sites/global-governance/files/policy-brief-civil-society.pdf>

References

1. *Natsionalna stratehiia spriannia rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini* [National strategy for promoting the development of civil society in Ukraine]. Retrieved from <http://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/gromadyanske-suspilstvo-i-vlada/spriannya-rozvitku-gromadyanskogo-suspilstva/nacionalna-strategiya-spriannya-rozvitku-gromadyanskogo-suspilstva-v-ukrayini-na-2016-2020-roki>

2. Korniiievskiy, O., Sydorenko, D., & Pelivanova, N. (2021). *Kliuchovi vyklyky dlia rozvytku hromadianskoho suspilstva. Stan rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini u 2020 rotsi* [Key challenges for the development of civil society. The state of development of civil society in Ukraine in 2020]. Kyiv: NISD.

3. Filipchuk, H. (2002). *Hromadianske suspilstvo: osvita, etnokulturna, etnopolityka* [Civil society: Education, ethno-culture, ethno-politics]. Chernivtsi: Zelena Bukovyna.

4. Kolodii, A. F. (2002). *Na shliakhu do hromadianskoho suspilstva. Teoretychni zasady y sotsiokulturni peredumovy demokratychnoi transformatsii v Ukraini* [On the way to civil society. Theoretical principles and socio-cultural preconditions of democratic transformation in Ukraine]. Lviv: Chervona Kalyna, Retrieved from https://political-studies.com/wp-content/uploads/2010/01/Kolodiy_Na_Slyahu.pdf.

5. Chuvardynskiy, O. H. (2008). *Hromadianske suspilstvo v Ukraini: stanovlennia, funktsionuvannia, perspektyvy rozvytku* [Civil society in Ukraine: Formation, functioning, prospects for development] (Dissertation Abstract, Lviv).

6. *Pro stan rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini: zahalni tendentsii, rehionalni osoblyvosti* [On the state of development of civil society in Ukraine: General trends, regional features]. Retrieved from https://niss.gov.ua/sites/default/files/2014-04/grom_susp-bdf01.pdf.

7. Remenets, O. V. (2011). *Bazovi tsinnosti stanovlennia hromadianskoho suspilstva v Ukraini* [Basic values of civil society in Ukraine]. (Dissertation Abstract, Kyiv).

8. Khusnutdinov, O. Ya. (2003). *Hromadskiy rukh yak chynnyk formuvannia hromadianskoho suspilstva v Ukraini: derzhavno-upravlinskyi aspekt* [Public movement as a factor in the formation of civil society in Ukraine: Public administration aspect] (Dissertation Abstract, Kyiv).

9. Hetmantseva, N. D. (2016). *Sotsialne partnerstvo yak sposib intehratsii interesiv subiektiv sotsialno-trudovykh vidnosyn* [Social partnership as a way to integrate the interests of the subjects of social and labour relations]. *Pidpriumnystvo, gospodarstvo i pravo*, 3, 82-86. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2016_3_15

10. Zhdanenko, S. B. (2003). *Partnerska vzaiemodiia u protsesi stanovlennia hromadianskoho suspilstva: sotsialno-filosofskiy analiz* [Partnership in the process of formation of civil society: Socio-

philosophical analysis] (Dissertation Abstract, Kharkiv).

11. Zvonar, V. P. (2008). *Mizhsektorne partnerstvo yak mekhanizm realizatsii sotsialnoi polityky (na materialakh Volynskoi oblasti)* [Intersectoral partnership as a mechanism for implementing social policy (on the materials of the Volyn region)] (Dissertation Abstract, Kyiv).

12. Pirozhenko, N. V. (2007). *Mekhanizmy stanovlennia ta rozvytku sotsialnoho partnerstva orhaniv publichnoi vlady i neuriadovykh nekomertsiinykh orhanizatsii* [Mechanisms of formation and development of social partnership of public authorities and non-governmental non-profit organizations]. (Dissertation Abstract, Odesa).

13. Harasymiv, T., & Dasho, T. (2017). *Teoriia ta praktyka hromadianskoho suspilstva: istoryko-pravovyi dosvid Ukrainy* [Theory and practice of civil society: historical and legal experience of Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». Seriia: Yurydychni nauky, 861*, 11-20. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2017_861_4

14. *Pro osnovni zasady molodizhnoi polityky: Zakon* [On the basic principles of youth policy: Law]. 27.04.2021 № 1414-IX. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text>

15. CIVICUS. State of Civil Society Report 2018. Year in Review: Top Ten Trends. Retrieved from https://www.civicus.org/documents/reports-and-publications/SOCS/2018/socs-2018-overview_top-ten-trends.pdf.

16. Green, S. *Civil Society at a Crossroads: Exploring Sustainable Operating Models*. Washington DC: Centre for Strategic and International Studies. Retrieved from https://hkdepo.am/up/docs/171012_Green_CivilSocietyCrossroads_Web.pdf

17. *What is the role Civil Society Organisations in supporting education and knowledge in shaping the society we want?* Retrieved from <http://en.unesco.org/news/what-role-civil-society-organisations-supporting-education-and-knowledge-shaping-society-we>.

18. *Svoboda u sviti* [Freedom in the world]. (2021). Retrieved from <https://freedomhouse.org/uk/article/noviy-zvit-globalniy-spad-demokratii-priskorivsyia>.

19. *Reanimatsiinyi paket reform ta mistsevi koalitsii: synerhiia spivpratsi* [Resuscitation package of reforms and local coalitions: synergy of cooperation]. Retrieved from <https://www.csi.org.ua/projects>.

20. Fukuyama, F. (1995). Democracy's Future: The Primacy of Culture. *Journal of Democracy*, 6(1), 7-14. Retrieved from <https://www.journalofdemocracy.org/articles/democracys-future-the-primacy-of-culture/>

21. *Civicus state-of-civil society report overview. Ariadne*. (2021, June). Retrieved from <http://CIVICUS-State-of-Civil-Society-Report-ENG-OVERVIEW.pdf>; <http://civicus.org/state-of-civil-society-report-2021>

22. Kvasha, A. S. (2015). *Rozvytok hromadianskoho suspilstva v Ukraini ta problemy obiektyvnosti yoho doslidzhennia* [The development of civil society in Ukraine and the problems of objectivity of its research]. Retrieved from http://www.lvivacademy.com/vidavnytstvo_1/edu_44/fail/ch_1/12.pdf

23. *Vidpovid na hlobalni represii proty hromadianskoho suspilstva: analitychna zapyska*. [Response to global repression against civil society: Analytical note]. (2017, September 25). Retrieved from <https://www.ucl.ac.uk/global-governance/news/2017/sep/responding-global-crackdown-civil-society>.

24. *Peers and partners: Empowering children to take civic action civicus and save the children*. Retrieved from <https://www.civicus.org/documents/ProtectingCivicSpaceForAndWithChildren.pdf>.

25. *Yaka rol orhanizatsii hromadianskoho suspilstva u pidtrymky osvity ta znan u formuvanni suspilstva* [What is the role of civil society organizations in supporting education and knowledge in building society]. (n.d.). Retrieved from <https://en.unesco.org/news/what-role-civil-society-organisations-supporting-education-and-knowledge-shaping-society-we>.

26. *Hromadianske suspilstvo ta vlada: krashchi praktyky spivpratsi* [Civil society and government: best practices of cooperation]. (n.d.). Retrieved from https://cedem.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/ZBIRNYK_ISTORIJ.pdf.

27. *Joint NGO Oral Statement on Practical recommendations for the creation and maintenance of a safe and enabling environment for civil society, based on good practice and lessons learned*. Retrieved from https://esourcecentre.savethechildren.net/node/17245/pdf/HRC32_Oral_Statement_on_OHCHR_Civil_Society_Space_Final/.

28. *Zahalnonatsionalne opytuvannia shchodo hromadskoho zaluchennia* [Nationwide survey on public involvement]. (n.d.). Retrieved from <https://engage.org.ua/ukraintsi-zalucheni-do-hromadskoi-diialnosti-ale-unykaiut-aktyvnoi-uchasti/>.

29. *Proiekt «Molod za bezpechnyi svit» dytiachoi hromadskoi orhanizatsii «Shkola bezpeky»* [Project «Youth for a Safe World» of the children's public organization «School of Safety»]. Retrieved from <http://www.facebook.com/minmolodsport/posts/332945101678614>;
<http://www.facebook.com/www.dms.gov.ua>;

30. *Formuvannia sotsialnoi initsiatyvnosti pidlitkiv u dytiachomu obiednanni* [Formation of social initiative of adolescents in a children's association]. (2015). Kharkiv: «Drukarnia Madryd».

31. *Osobystisno oriientovani tekhnologii natsionalno-patriotychnoho vykhovannia uchnivskoi molodi v hromadskykh obiednanniakh* [Person-oriented technologies of national-patriotic education of student in public associations]. (2018). Kropyvnytskyi: Imeks-LTD.

32. *9th Global meeting of the CCNGO-education 2030*. (n.d.). Retrieved from <https://en.unesco.org/gem-report/events/2019/9th-global-meeting-ccngo-education-2030-hammamet-tunisia>.

33. *World Economic Forum*. (n.d.). Retrieved from <https://www.weforum.org/communities/civil-society>

34. Kreienkamp, J. (2017). *Responding to the Global Crackdown on Civil Society*. Retrieved from <https://www.ucl.ac.uk/global-governance/sites/global-governance/files/policy-brief-civil-society.pdf>

Tetiana Okushko,
PhD in Pedagogy, Senior Researcher,
Institute of Problems of the NAES of Ukraine,
Kyiv

SOCIAL PARTNERSHIP OF CIVIL SOCIETY ORGANIZATIONS IN THE CONTEXT OF SOCIAL CHANGE

Abstract. *The article highlights the issue of social partnership relevant to pedagogical science and practice. In recent decades, the partnership has been actively involved in various spheres of life of modern societies. In particular, the ideas of social partnership have been widely used in education, civil society organizations.*

The key concepts of “civil society”, “social partnership of civil society organizations” were defined based on the analysis of scientific sources, modern concepts, generalization and systematization of empirical data on the research topic and social practice.

Several normative and legal documents regulating the issues of social partnership in Ukraine have been identified. The experience of realization of social partnership of civil society institutions in Ukraine is described. The author's position on the markers of successful social partnership of civil society institutions is substantiated. The range of existing problems and ways for further scientific research regarding these issues are outlined.

In order to achieve the goals and objectives of the study, methods of theoretical search, empirical and statistical analysis were used to summarize the data and results.

The practical significance of the study is that its materials could be used in institutions of general secondary, extracurricular and higher education, in departments on affairs of the work with youth of state administrations and united territorial communities, public associations, social services for children and youth.

Key words: *civil society, public space, social change, civil society institutions, social partnership, children's and youth public associations, student youth, participation in society.*

Стаття надійшла до редакції 22.07.2021.
Стаття прийнята до публікації 07.09.2021.